

Anders Gustavsson

A. Kommentarer och frågor till Per Flensburg

Per Flensburg utgår från att forskning har som mål att säga något om verkligheten. Då blir frågan vilken verklighetssyn forskaren skall anlägga. Redan under doktorandtiden på 1980-talet kom författaren fram till att verkligheten är subjektiv. Denna frågeställning är nära lierad med frågan om objektiv – subjektiv forskning.

När jag började mina etnologiska undersökningar i början av 1970-talet mötte jag ingen annan tanke än att forskningen syftade till att förklara en objektiv verklighet. Under senare delen av 1970-talet och början av 1980-talet kom i stället tankarna på att verkligheten var något subjektivt som konstruerades. Verkligheten ansågs vara flyktig, och forskarens resultat hade inget ovedersägligt och säkerställt värde. Det var helt i sin ordning att olika forskare kunde komma fram till olika resultat. Forskarens subjektiva tolkningar kom i centrum. Denna övergång från objektiv till subjektiv syn på forskningen verkar ha skett ungefär samtidigt inom olika vetenskapsgrener, åtminstone inom humaniora och samhällsvetenskap.

Liksom KG Hammarlund pekar Flensburg på att i varje undersökning finns det flera olika metoder att välja på. Metodvalet är relaterat till undersökningens problemställning och de teorier som forskaren gjort. Detta håller jag helt med om och anser vara en generell utgångspunkt åtminstone inom humaniora. I det nyttillkomna avsnittet «Min favoritmetod» har författaren tydligare än tidigare preciserat var han själv står.

Det är en fördel att författaren diskuterar hur han gått till väga i sin forskning och hur det tog sin början i avhandlingsarbetet. Metodiskt sett blev det specifika för honom att han valde ett antal fallstudier som komparerades för att han skulle kunna komma till mera vittgående slutsatser eller regelbundenheter. Detta är något som jag är välbekant med inom etnologisk forskning. För min del har det rört sig om lokala och regionala studier där forskaren har kunnat fördjupa sig och komma människorna närmare in på livet. Det är en kvalitativ inriktning som går på djupet snarare än på bredden. Individerna kan få ett eget värde och inte bara utgöra en siffra i en kvantitativ tabell.

Denna antologi skall ta fram de olika författarnas mest tillämpade metoder. Hos Flensburg är det tydligt att fallstudier prioriteras. Då kan man fråga inom vilka andra vetenskaper är detta tillämpligt. Författaren borde fokusera på att utveckla frågan om fallstudier så att det kommer i centrum i hans text. De vetenskapsteoretiska diskussionerna bör mera utgöra bakgrund för diskussionen om fallstudier.

Frågor:

1. Finns det en oberoende objektiv verklighet som inte kan ifrågasättas eller är det som benämns verklighet konstruerat av människorna? Skall vi lämna tankarna om objektiv forskning bakom oss?
2. På vilket sätt har titeln «Om att beskriva verkligheten» något med metodfrågor att göra? Måste eller bör vetenskapsteoretiska frågor först presenteras och penetreras innan en diskussion om metod/er kan bli aktuell?
3. Hur ser författaren på den autoetnografiska frågan om att forskarens person i form av kulturell bakgrund spelar in vid val av problemställning, teori- och metodval?

4. Varför använder författaren så många modeller som presenteras i olika figurer? Är avsikten att tydliggöra resonemangen för läsarna?
5. Vad är det som gör fallstudier så viktiga? Använder författaren alltid fallstudier eller är de inte tillämpliga i alla sammanhang inom informatiken?
6. Författaren har utfört det som brukar kallas "deltagande observation" (även om han själv inte använder termen). Vilka fördelar/begränsningar finns enligt honom jämfört med intervjuer?
7. Författaren hänvisar till Kurt Lewin och aktionsforskning. Vilket värde har ett sådant forskningsperspektiv för författaren idag?

B. Svar och kommentarer från Per Flensburg (PF) till Anders Gustavsson (AG)

AG Kommentar 1: Per Flensburg utgår från att forskning har som mål att säga något om verkligheten. Då blir frågan vilken verklighetssyn forskaren skall anlägga. Redan under doktorandtiden på 1980-talet kom författaren fram till att verkligheten är subjektiv. Denna frågeställning är nära lierad med frågan om objektiv – subjektiv forskning.

När jag började mina etnologiska undersökningar i början av 1970-talet mötte jag ingen annan tanke än att forskningen syftade till att förklara en objektiv verklighet. Under senare delen av 1970-talet och början av 1980-talet kom i stället tankarna på att verkligheten var något subjektivt som konstruerades. Verkligheten ansågs vara flyktig, och forskarens resultat hade inget ovedersägligt och säkerställt värde. Det var helt i sin ordning att olika forskare kunde komma fram till olika resultat. Forskarens subjektiva tolkningar kom i centrum. Denna övergång från objektiv till subjektiv syn på forskningen verkar ha skett ungefär samtidigt inom olika vetenskapsgrenar, åtminstone inom humaniora och samhällsvetenskap.

PF Kommentar till AG kommentar 1: Ja, tanken på en subjektiv verklighet dök upp mellan 1975 och 1990 ungefär. Jag har berättat om min kamp mot det objektiva etablissemangen i artikeln: Den stora tankestriden inom informatiken, AAS-47. I mitt föredrag vid vetenskapsfestivalen 2019 ställde jag frågan: Varför hände det just då? Jag har fortfarande inget rimligt svar. Däremot har jag börjat vackla i min tro på en subjektiv verklighet. Det började med att en kollega från Australien påstod han kunde bevisa att verkligheten var objektiv. Han sade så här: "Kom till mitt kontor på tredje våningen, kliv upp i fönsterkarmen, öppna fönstret och ta ett steg framåt!" Man antogs vara vänd utåt. Nu är det ju så att begrepp som "kontor", "fönster", "fönsterkarm", "ett steg framåt" är sociala konstruktioner som innebär att verkligheten är subjektiv. Men vad som skulle hända om jag toge det där steget bekymrar mig! Det är ett faktum att jag skulle falla och slå mig rejält. Jag jobbar fortfarande med frågan och mitt bästa bud hittills är att naturen är objektiv men den sociala världen är subjektiv.

AG Kommentar 2: Liksom KG Hammarlund pekar Flensburg på att i varje undersökning finns det flera olika metoder att välja på. Metodvalet är relaterat till undersökningens problemställning och de teorier som forskaren gjort. Detta håller jag helt med om och anser vara en generell utgångspunkt åtminstone inom humaniora. I det nyttillkomna avsnittet «Min favoritmetod» har författaren tydligare än tidigare preciserat var han själv står.

Det är en fördel att författaren diskuterar hur han gått till väga i sin forskning och hur det tog sin början i avhandlingsarbetet. Metodiskt sett blev det specifika för honom att han valde ett antal fallstudier som komparerades för att han skulle kunna komma till mera vittgående slutsatser eller regelbundenheter. Detta är något som jag är välbekant med inom etnologisk forskning. För min del har det rört sig om lokala och regionala studier där forskaren har kunnat fördjupa sig och komma människorna närmare in på livet. Det är en kvalitativ inriktning som går på djupet snarare än på bredden. Individerna kan få ett eget värde och inte bara utgöra en siffra i en kvantitativ tabell.

PF Kommentar till AG kommentar 2: Etnologi och informatik har faktiskt många beröringspunkter, men förstås också skillnader. Bägge studerar vi mänsklig verksamhet. Bägge vill vi förstå densamma, etnologerna för att förstå den men informatikerna för att förändra den till det bättre. Och där kommer ju genast en värderingsfråga in: Bättre på vad vis? Och bättre för vem? Jag tog explicit ställning för de som skulle arbeta med systemen och vars arbete drabbades av okunniga systemutvecklarens teknikfascination. Det är en av förklaringarna till att jag ofta överger forskarens kyliga objektivitet och istället formulerar mig provokativt.

AG Kommentar 3: Denna antologi skall ta fram de olika författarnas mest tillämpade metoder. Hos Flensburg är det tydligt att fallstudier prioriteras. Då kan man fråga inom vilka andra vetenskaper är detta tillämpligt. Författaren borde fokusera på att utveckla frågan om fallstudier så att det kommer i centrum i hans text. De vetenskapsteoretiska diskussionerna bör mera utgöra bakgrund för diskussionen om fallstudier.

PF Kommentar till AG kommentar 3: Du har alldeles rätt, Anders. En förklaring kan du hitta i min ovan nämnda artikel där jag beskriver hur vi hela tiden måste motivera varför vi inte följde den etablerade positiva normalvetenskapen. Vi dök långt ner i filosofin, jämför med Leif Blochs artikel, och hade svårt att ta oss upp därifrån. När jag insåg mitt misstag skrev jag i all hast till det sista avsnittet.

Frågor:

AG Fråga 1: Finns det en oberoende objektiv verklighet som inte kan ifrågasättas eller är det som benämns verklighet konstruerat av människorna? Skall vi lämna tankarna om objektiv forskning bakom oss?

PF Svar på AG fråga 1: Jag var inne på det tidigare. All kunskap om verkligheten får vi ju via våra sinnen och de kan lura oss. Hume, den store skeptikern, diskuterade detta i sin *Treatise* och kom enkelt uttryckt, fram till att man kan tvivla på allt, men det är så himla obekvämt, så låt oss anta att det finns något därute. Frågan tas också upp i filmserien om *The Matrix*. Jag kan ge dig ett preliminärt svar: Om vi studerar naturen kan vi i många fall bedriva en objektiv forskning, om vi studerar människor och mänsklig verksamhet är det betydligt färre fall och det är ganska enkelt att hitta fel i de fall forskaren anser det vara möjligt. Kort sagt: När det gäller mänsklig är det oerhört svårt att göra objektiva studier

AG Fråga 2: På vilket sätt har titeln «Om att beskriva verkligheten» något med metodfrågor att göra? Måste eller bör vetenskapsteoretiska frågor först presenteras och penetreras innan en diskussion om metod/er kan bli aktuell?

PF Svar på AG fråga 2: All vetenskap, utom matematiken, studerar verkligheten och därför menar jag att frågan om hur denna verklighet uppfattas är av grundläggande betydelse. För att uppfatta något måste det kunna beskrivas, du måste ha ett begrepp för det. Dessa begrepp betyder olika för olika människor och ju mer deras kulturer skiljer sig, desto mer olika blir tolkningen. Därför menar jag att en diskussion om både epistemologi, ontologi och etik bör föregå varje genomtänkt val av vetenskaplig metod.

AG Fråga 3: Hur ser författaren på den autoetnografiska frågan om att forskarens person i form av kulturell bakgrund spelar in vid val av problemställning, teori- och metodval?

PF Svar på AG fråga 3: Det var en intressant vinkling! Jag har ovan argumenterat för att min kulturella bakgrund spelar roll för hur jag uppfattar den fenomen jag observerar eller upplever. Men när det gäller forskning ställs det några andra krav (och jag tänker nu på samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning) nämligen förmåga att leva mig in i andra personers uppfattningar och sätt att se på saker och ting. För en etnolog är detta av väsentlig vikt, jag dristar mig att påstå att det är omöjligt att bli en god etnolog utan denna egenskap. Rätta mig om jag har fel! Min kulturella bakgrund spelar absolut stor roll när jag väljer problem. Förmodligen också när det gäller teori, men inte i lika stor utsträckning när det gäller metod. För mig hänger dessa tre problem, teori och metod ihop och de påverkar varandra och följaktligen finns en subjektiv komponent i detta.

AG fråga 4: Varför använder författaren så många modeller som presenteras i olika figurer? Är avsikten att tydliggöra resonemangen för läsarna?

PF Svar på AG fråga 4: Det sägs att en bild säger mer än 1000 ord. Efterhand har jag insett att den behöver minst 900 för att förstås. Jag tänker själv mycket i bilder och en modell, som du kallar dem, är ett sätt för att göra fenomen och samband dem emellan klarare och tydliga. Men för många andra forskare kan det vara förvirrande. Dock hoppas jag alltid att de gör mina resonemang tydligare. Helst skulle jag vilja ha dem animerade.

AG Fråga 5: Vad är det som gör fallstudier så viktiga? Använder författaren alltid fallstudier eller är de inte tillämpliga i alla sammanhang inom informatiken?

PF Svar på AG fråga 5: Jag brukar säga att fallstudier är det bästa sättet att fånga upp underlag till en teori. Om man inte vet något om det område man ska studera är fallstudier utmärkta. Inom informatiken och då speciellt inom det område jag verkade, användarinflytande, var de nödvändiga. Men därmed inte sagt att de går att tillämpa i alla sammanhang. När det t.ex. gäller design av användargränssnitt kan man inte använda dem, där är experiment det allra bästa. Idag presenterade Internetstiftelsen sin rapport om svenskarna och internet och den måste göra med hjälp av enkäter.

AG Fråga 6: Författaren har utfört det som brukar kallas "deltagande observation" (även om han själv inte använder termen). Vilka fördelar/begränsningar finns enligt honom jämfört med intervjuer?

PF Svar på AG fråga 6: I min forskning har jag använt mig av både intervjuer, deltagande observation och reellt deltagande. Jag tror att det på Höganäs AB fortfarande finns ett system som kallas "Pers system" för jag var med och tog fram det. Om man deltar kräver det att man väldigt noga redogör för sina utgångspunkter och hela tiden reflekterar över vad som hänt, varför har hänt och hur man nu går vidare. Men om jag n håller mig till din fråga: Deltagande observation jämfört med intervjuer, så är ju deltagandet mycket rikare. Man deltar i ett möte, ungefär som en fluga på väggen, och kan med forskarens ögon se och tolka det som händer på helt andra sätt än de deltagande. När forskarens tolkning delges dem, kan det bli något av en chock och många gånger åker man då ut! Våra sanningar är ofta obekväma. Men effekten sitter kvar. Intervjuer är mer strukturerade, jag använde mig av något som jag kallade semistrukturerade intervjuer. Först skrev jag ner, baserat på min teori, vilka frågor som var viktiga. Sedan skrev jag innan intervjun ner vilka svar jag förväntade mig. Själva intervjun tog mer formen av ett samtal, men jag såg till att få svar på de frågor jag hade skrivit ner. Dessutom fick jag mycket mer information. Efteråt gjorde jag en analys av varför svaren blev som de blev och vad det betydde.

AG Fråga 7: Författaren hänvisar till Kurt Lewin och aktionsforskning. Vilket värde har ett sådant forskningsperspektiv för författaren idag?

PF Svar på AG fråga 7: Som jag uppfattat Kurt Lewin handlade det om hjälp till självhjälp för underprivilegierade grupper. I mitt fall handlade det om personal i ett företag som skulle använda sig av ett datasystem i sitt arbete. I huvudsak var det fråga om utbildning. Jag brukade alltid inleda med vad jag kallade "en kurs i elementär datakunskap". Jag berättade om hur datorer fungerade och det var lite övningar inblandade som visade hur dumma datorer egentligen var. Många gånger blev kursdeltagarna så självsäkra att de vågade ställa helt andra, men mycket rimliga krav på systemet. I ett extremt fall jobbade jag ihop med facket på ett gjuteri och vi ersatte ett centralt materialplaneringsystem för en halv miljon med tre seriekopplade räkneark. Men idag har jag stort sett lämnat informatiken och systemutveckling i den betydelse vi hade på 80-talet finns inte längre. Dt jag har lärt mig av min aktionsforskning är att förstå hur andra människor tänker. Detta leder i regel till acceptans och ör man ledare för en verksamhet är det inte i alla lägen det optimala valet!